

DOROTA SAMBORSKA-KUKUĆ

(Uniwersytet Łódzki)

KILKA DOPEŁNIEŃ DO ŻYCIORYSU
SEWERYNY DUCHIŃSKIEJ
(O AKCIE URODZENIA, METRYCE ŚLUBU,
PROGENITURZE)

Panu Doktorowi

Adamowi Trzczańskiemu ofiaruję

Zasługi Seweryny z Żochowskich, *primo voto* Pruszkowej, *secundo voto* Duchińskiej, dla polskiej kultury, mimo przeciętnej wartości artystycznej jej dorobku literackiego, są na tyle istotne¹, że godzi się uzupełnić i poddać weryfikacji dotychczasowe ustalenia biograficzne o ramowości wyznaczonej przez biogram pióra Adama Bara sprzed siedemdziesięciu lat², obciążony błędami lub absencjami, z których najpoważniejszym jest brak skonkretyzowanej daty urodzenia. Późniejsze kompendia mniej więcej powielają te

¹ Wymierna jest tu zwłaszcza działalność emigracyjna Duchińskiej, pomoc Polakom na wychodźstwie, choć nie należy zapominać o jej aktywności w czasie powstania styczniowego (była założycielką pierwszej „Piątki”, tj. organizacji kobiecej na terenie Warszawy).

² A. Bar, *Duchińska Seweryna*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 5, Wrocław 1939–1946, s. 440–441. Nie warto zajmować się ascetycznymi, a w dodatku wprowadzającymi w błąd biografiami (np. J. Sedlaczówna, *Seweryna Duchińska. Uwagi biograficzne*, „Rocznik Samborski” 1895/1896, s. 7–11; J. Papi, *Z życia Seweryny Duchińskiej*, „Wieczory Rodzinne” 1905, nr 40, s. 426–427) zawierającymi więcej lapsusów niż rzetelnych informacji. Najwięcej wiadomości wnosi artykuł Adama Trzczańskiego, *Seweryna z Żochowskich Pruszkowa-Duchińska*, cz. 1–2 „Nasz Płock” 2015, nr 6 oraz 2017, nr 1. W 2007 roku na Uniwersytecie Warszawskim została obroniona rozprawa doktorska Anny Elżbiety Kamińskiej *Seweryna Pruszkowa-Duchińska. Zarys historycznoliteracki*, której promotorem był dr hab. Andrzej Fabianowski, prof. UW. Dysertacja ta nie ukazała się drukiem. Próba mojego kontaktu z autorką pozostała bez odpowiedzi. Dziękuję natomiast panu Adamowi Trzczańskiemu za udostępnienie niektórych dokumentów rodzinnych i skanów oryginalnych aktów łacińskich.

informacje³. Podobnie inne, współczesne publikacje, dość nieliczne jednak, koncentrując się na działalności Duchyńskiej, zwłaszcza korespondencji z innymi literatami⁴ lub na zagadnieniach jej pisarstwa⁵, nie czyniąc – co zrozumiałe – z jej biografii dominanty rozważań, dublują dawne pomyłki i nie wypełniają luk. Kwerendy archiwalne, dzięki którym udało się pozyskać nowe wiadomości, pozwalają dokonać kilku niezbędnych korekt i uzupełnień informacji podanych przez samą Duchyńską w jej pamiętniku. Jego podstawą były wprawdzie klechdy i anegdoty domowe, ale także i osobiste wspomnienia memuarystki, przyznać trzeba – dość rzetelne⁶. Barwny i sugestywny obraz przeszłości, utrwalony przez Duchyńską, wsparty (lub zweryfikowany) dokumentacją, może teraz zyskać na obiektywizmie.

Ród przyszej autorki *Dwóch dworów* miał korzenie w ziemi gostyńskiejskiej, była to rodzina ziemiańska, wybitnie patriotyczna, aktywna w każdym zrywie narodowym. Dziadkiem Seweryny ze strony matki, po którym miała odziedziczyć imię, był Seweryn Wojciech Trzcński (ok. 1753–1819⁷), syn Woj-

³ Zob. *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. 7: *Romantyzm*, oprac. ze spół pod kier. I. Śliwińskiej i S. Stupkiewicza, Warszawa 1968, s. 279–284; H. Gacowa, *Duchyńska Seweryna, Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. 1, red. R. Loth, Warszawa 2000, s. 256–257.

⁴ M.in. J. Aleksa-Maciukanis, *Z korespondencji Pauliny Wilkońskiej. Listy do Seweryny Duchyńskiej*, „*Studia Polonistyczne*” 1988/1989, z. 16/17, s. 287–306; tejże, *Listy A. Rządewskiego do Seweryny Duchyńskiej*, „*Rocznik Przemyski*” 1993/1994, nr 29/30, s. 357–365; *List Teofila Lenartowicza do Seweryny Duchyńskiej*, oprac. J. Fert, „*Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*” 1998, nr 1/2, s. 167–175.

⁵ Z nowszych prac warto wymienić: T. Bujnicki, „*Wieszczka*” *Seweryna Duchyńska*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historycznoliterackie*”, 1998, z. 92/93, s. 63–85; D. Mucha, *Wartości wychowawcze w pozytywistycznych powieściach dla dzieci i młodzieży*, Łódź 2012; B. Konarska-Pabiniak, *Seweryna Duchyńska: literatka i patriotka*, „*Notatki Płockie*” 2015, nr 2, s. 11–17 (tu próba porządkowania biografii, ale pełna rażących błędów i przeinaczeń); M. Berkan-Jabłońska, *Noce i sny polskich literatek romantycznych*, w: *Noce romantyków: literatura, kultura, obyczaj*, red. A. Rej, D. Skiba, M. Ursel, Kraków 2015, s. 204–219; B. Perlak, „*Cóż Ciebie, Droga Pani, z snu objęć wyrzywa? – kilka słów o dramatopisarkach polskich 1. połowy XIX wieku*”, w: *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Portret kobiety” Polki w realiach epoki*, t. 1, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Łódź–Olsztyn 2014, s. 57–68.

⁶ Chodzi o pierwszą serię wspomnień pisarki sięgającą do czasów najdawniejszych: S. Duchyńska, *Pamiętnik. Poezje*, w: tejże, *Pisma*, Lwów 1893, s. 1–160. Drugi pamiętnik utrwala okres paryski, zob. S. Duchyńska, *Wspomnienia z 29-letniego pożycia z mężem moim 1864–1893*, Paryż 1894.

⁷ Wskutek zaginięcia kutnowskich ksiąg metrykalnych z tegoż roku trudno okre-

ciecha i Magdaleny z Podczaskich, żupnik sochaczewski (orłowski), rotmistrz konfederacji barskiej, zesłaniec syberyjski (do Tobolska) posesjonat ziemski, właściciel wsi Bąków (pod Łowiczem) oraz Skłęczki⁸ (dzisiaj część Kutna) ówczesnej parafii Łąkoszyn. Marianna (urodzona w 1778 roku, być może w Bąkowie), matka Seweryny, była jedyną córką Trzczińskiego i Marianny Kurowskiej⁹. Z zapisków pamiętnikarskich Duchcińskiej wynika, że jej babka umarła przy pierwszym porodzie, w rok po ślubie; przyszły wówczas na świat bliźniaczki, z których tylko Marianna przeżyła¹⁰. Owdowiały Seweryn Trzcziński po kilku latach, około 1780 roku poślubił wychowującą się w Kiernozi, w pałacu Łączyńskich, Dorotę Lis(s)owską (1762–1832¹¹) i miał z nią dwadzieścia dwoje dzieci, z których ponad połowa umarła w niemowlęctwie. Wieku dorosłego doczekało dziewięcioro; sześciu synów: Dionizy, Franciszek, Jan, Adam, Symforian i Gorgoniusz¹² oraz trzy córki: Bibianna (za Kazimierzem Mikł(1)aszewskim)¹³, Antonina (za Stefanem Cebulskim)¹⁴ i Katarzyna (za Franciszkiem Luboradzkim)¹⁵.

Trudno z pewnością ustalić, kim byli dziadkowie po mieczu pisarki, ponieważ o ojcu Józefacie Żochowskim, sędzim pokoju, wiadomo bardzo mało; sama Duchcińska, ledwo go pamiętająca, pisze o nim niewiele, jedynie to, że stale niedomagał („cierpiał na jakąś chroniczną chorobę”¹⁶), sporo miejsca poświęca natomiast jego bratu, a swojemu stryjowi Feliksowi (Felicjano-

ślić datę dzienną zgonu Seweryna Trzczińskiego. Datę urodzenia ustalił A. Trzcziński na podstawie materiałów rodzinnych.

- ⁸ Trzcziński nabył Skłęczki w roku 1803 od Rzędkowskiego, a nie jak mniemano od wojewody łęczyckiego, Stanisława Kostki Gadomskiego, właściciela Kutna. Akt notarialny w posiadaniu A. Trzczińskiego.
- ⁹ Pierwszą żoną Seweryna Trzczińskiego była Marianna Kurowska z Placencji (Płaczowa); ich zaślubiny odbyły się w kolegiacie łowickiej w listopadzie 1776 roku; jako opiekun panny młodej wpisany został Antoni Łączyński, chorąży powiatu gąbińskiego, właściciel Koszajca, a także dwu świadków, bracia: Stanisław Zabłocki, komornik sochaczewski, oraz Wawrzyniec Zabłocki, pisarz ziemski gostyniński, z których pierwszy był zięciem Antoniego Łączyńskiego, mężem jego córki Katarzyny. USC Łowicz, akt nr 27 z roku 1776.
- ¹⁰ S. Duchcińska, *Pamiętnik...*, s. 3.
- ¹¹ USC Kutno-Łąkoszyn, akt nr 5 z 1832 roku (akt zgonu). W kilkanaście dni później umarła mieszkająca przy Trzczińskich siostra Doroty, Józefa Rajska, akt nr 13 z roku 1832 (akt zgonu).
- ¹² USC Kutno, akt nr 19 z roku 1834 (akt małżeństwa).
- ¹³ USC Bielawy, akt nr 50 z 1848 (akt zgonu).
- ¹⁴ USC Kutno-Łąkoszyn, akt b.n., s. 13–14, z 1818 roku (akt małżeństwa).
- ¹⁵ USC Kutno-Łąkoszyn, akt nr 8 z 1828 roku (akt małżeństwa).
- ¹⁶ S. Duchcińska, *Pamiętnik...*, s. 32.

wi?), o czym niżej. Józefat Żochowski urodził się tuż przed lub tuż po 1770 roku. Pochodził z Zalesia lub Wszeliw parafii Brzozów Stary.

Najistotniejszą kwestią jest data urodzenia Duchyńskiej. Historycy literatury znają tylko rok, tymczasem odnalezienie metryki nie nastrocza większych problemów, skoro znana jest nazwa miejscowości, w której pisarka przyszła na świat. Był to Koszajec, mazowiecka wieś przynależąca do parafii Brzozów (Stary), położona na północny wschód od Sochaczewa. Koszajec, jak już wspomniano, był własnością Łączyńskich (spowinowaconych z Trzcimiński¹⁷), opiekunów pierwszej żony Seweryna, choć Duchyńska w swoim memuarze zaznacza, iż właścicielem od połowy XVIII wieku byli Trzcimińscy¹⁸, co potwierdzają zapisy metrykalne dotyczące ich potomstwa. Na przełomie XVIII i XIX wieku Trzcimińscy przenieśli się do Skłęczek, a Koszajec przypadł jako wiano najstarszej córce. Tamże, w parafii Brzozów, około roku 1795 odbył się ślub Marianny Trzcimińskiej i Józefata Żochowskiego¹⁹. Duchyńska pisze, że z licznych dzieci, jakie z tego związku przyszły na świat, żadne nie przeżyło, ona zaś, najmłodsza, urodzona po dwudziestu latach trwania małżeństwa²⁰, ledwo uniknęła śmierci. Potwierdzają to dwa akty chrztu Seweryny Żochowskiej, znajdujące się w parafii brzozowskiej: pierwszy z 1816 roku, drugi o sześć lat późniejszy; pierwszy był świadectwem chrztu z wody, drugi, uroczysty – z olejów. Łaciński zapis pierwszego w tłumaczeniu brzmi w skrócie następująco:

Roku Pańskiego 1816 dnia 8 stycznia, ja Antoni Barnaba Podczaski, faktyczny proboszcz miejsca, w obliczu zagrożenia niebezpieczeństwem zgonu, ochrzciłem z wody dziecko, któremu nadano imiona Seweryna Nepomucena Marianna, córka urodzonych Józefa Żochowskiego i Marianny z Trzcimińskich, prawnie poślubionych. Chrzestnymi dziecięcia zostali dziad kościelny Franciszek Godlewski [lub: Godkowski] i baba kościelna [Sabina?] Kotowska.²¹

Drugiego zaś (również łacińskiego):

Roku Pańskiego 1825, dnia 20 listopada, ja Wojciech Wawrzyniec ze Skolimowa i Głuchówka Dużego – Głuchowski, kanonik łączycki, prepozyt [przełożony] giżycki, administrator parafii brzozowskiej, dopełniłem ceremonii chrztu nad dzieckiem, które zostało w dniu 8 stycznia 1816 [roku] ochrzczone w domu z wody imionami

¹⁷ Siostra Magdaleny z Podczaskich, matki Seweryna Trzcimińskiego, Marianna była żoną Michała Łączyńskiego. USC Kutno-Łąkoszyn, akt b.n. z 1746 roku (akt małżeństwa).

¹⁸ S. Duchyńska, *Pamiętnik...*, s. 4.

¹⁹ Księgi z parafii brzozowskiej sprzed 1816 roku są niedostępne.

²⁰ Rodzice Seweryny mieli w roku jej urodzenia około czterdziestu lat.

²¹ Księga Metryk Chrzcielnych Parafii Brzozów [Stary], akt b.n. z 1816 roku (akt chrztu) – wypis poświadczony podpisem ks. Głuchowskiego z 17 lipca 1827 roku.

Seweryna Nepomucena Marianna, córką urodzonych, wielmożnych państwa Józefata Żochowskiego, zmarłego już i Marianny z Trzczańskich, właścicieli dóbr Gnojno, prawnie poślubionych. Chrzestnymi zostali wielmożny pan Feliks Żochowski, dziedzic na Szeliwach²² i wielmożna pani Alojza Ciechomska, dziedziczka na Brzozowie.²³

Seweryna Żochowska przysłała więc na świat 8 stycznia w imieniny Seweryny, jej imię zatem nie tylko było odziedziczone po dziadku, ale też zgodne z kalendarzem. W obliczu zagrożenia śmiercią pierwszego chrztu dokonano pośpiesznie, w domu. Ojcem chrzestnym podczas właściwej ceremonii został brat ojca, Feliks Żochowski z Wszeliw, matką – Alojza Ciechomska z Brzozowa, córka Wojciecha i Wiktorii z Niemojowskich.

W 1822 roku Żochowscy opuścili Koszajec i zamieszkali we wsi Gnojno parafii kutnowskiej, bliżej Skłęczek, gdzie mieszkali Trzczańscy. Po śmierci ojca, który zmarł 6 kwietnia 1823 roku, będąc przejazdem w Skłęczkach²⁴, wychowaniem siedmioletniej Seweryny zajęła się matka. Wspomagali ją brat, Franciszek Trzczański oraz szwagier Feliks Żochowski. Duchieńska wspomina obu krewnych z dużą dozą nie tylko szacunku, ale i wdzięczności. Franciszek Trzczański (1786–1861)²⁵ był uczestnikiem kampanii 1806 i 1811 roku oraz powstania listopadowego, radcą województwa, sędzią pokoju, posłem na sejm. Ożenił się z wdową po podprefekcie Ambrożym Zaborowskim, Józefatą Czajkowską (1780–1868²⁶), córką przyjaciela Seweryna Trzczańskiego, stolnika Marcina Czajkowskiego i Teodory ze Świątosławskich z Maliny. Mieszkał w Orszewicach (parafia Góra św. Małgorzaty) koło Łęczycy, potem w Nowym Zaborowie, następnie w Skłęczkach. Umarł w sierpniu 1861 roku na emigracji we Francji, w Fontainebleau.

O Feliksie (lub Felicjanie) Żochowskim wiadomo mniej. Urodził się w 1770

²² Właśc. nazwa: Wszeliwy.

²³ Księga Metryk Chrzcielnych Parafii Brzozów [Stary], akt b.n. z 1825 roku (akt chrztu) – wypis poświadczony podpisem ks. Głuchowskiego z 16 lipca 1827 roku.

²⁴ Zob. „Kurier Warszawski” 1823, nr 91, s. 1 (z 18 kwietnia). W nekrologu napisano: „W dniu 6-tym kwietnia r[oku] b[ieżącego] we wsi Skłęczkach pod Kutnem W. Józefat Żochowski, sędzia pokoju powiatu gostyńskiego, po dwuletnich ciężkich cierpieniach zakończył swe życie, jedynie staraniem najlepszej żony przedłużone. Pracowity rolnik, dobry obywatel, wierny małżonek i przyjaciel, był wzorem braterskiej miłości, przez cały ciąg życia ani na chwilę jedną niezasepionej. Żal żony, córki, brata, znajomych i domowników, są najprawdziwszym dowodem zalet duszy i cnót domowych Nieboszczyka”.

Wskutek braku metryk parafii Kutno z 1823 roku nie można ustalić ani miejsca urodzenia, ani dokładnego wieku, ani imion rodziców Józefata Żochowskiego.

²⁵ Zob. *Zmarli na wychodźstwie od 1861 roku*, „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Rok 1866” 1867, s. 363.

²⁶ USC Kutno, akt nr 201 z 1868 roku.

roku. Był – podobnie jak brat – sędzią pokoju powiatu gostyńskiego, dzie-
dzicem Zalesia²⁷, mieszkał w pobliskiej wsi Wszeliwy, rodziny nie założył.
Jego bratanica pisała o nim: „[...] służył jako towarzysz chorągwi w czasie
kościuszkowskiego powstania, [...] w podróżach do Gdańska, dokąd co rok
spławiał pszenicę. Lubo zamożny, wcale się nie ożenił i nigdy nawet nie sta-
rał się o rękę żadnej panny. [...] Wymurował on dworek w dziedzicznej wsi
Wszeliwach, w bliskości Koszajca, [...] kupił na licytacji w Skierniewicach
meble i obrazy po słynnym prymasie Ignacym Krasickim”²⁸. Żochowski umarł
w 1846 roku w Śleszynie²⁹. Niestety, w akcie zgonu nie podano ani miejsca
urodzenia, ani imion rodziców zmarłego, co tym samym nie pozwala usta-
lić personaliów dziadków Seweryny.

Wspomnienia Duchnińskiej, oprócz sylwetek pierwszych nauczycielek, przy-
wołują czas nabierania ogłady towarzyskiej na „sfrancuziałym” dworze rad-
cy powiatu gostyńskiego kuzynostwa matki Seweryny – Macieja Zabłockie-
go i jego żony Felicjanny z Łączyńskich, najpierw w Osinach (parafia Kier-
nozja), potem w Warszawie w pałacu Paca. Po tym okresie wstępuje przyszła
pisarka na pensję Zuzanny Wilczyńskiej³⁰. O ile ten okres, jak i czasy póź-
niejsze, po 1847 roku, gdy rozwinie swój talent literacki, opisany jest dość
starannie, życie familijne na wsi zostaje przez nią przemilczane. Ani jed-
nym słowem nie wspomina o mężu, dzieciach, gospodarstwie. Tymczasem
było to piętnaście lat jej życia. Co się więc wówczas wydarzyło?

W czerwcu 1832 roku Seweryna Żochowska wychodzi za męża. W parafii
kutnowskiej znajduje się akt tego małżeństwa. Jego treść jest następująca:

Działo się w mieście Kutnie, dnia trzydziestego czerwca tysiąc osiemset trzy-
dziestego drugiego roku o godzinie dwunastej w południe. Wiadomo czynimy, że
w przytomności JW. Piotra Skarzyńskiego, b. sędziego pokoju [powiatu] gostyńskie-
go we wsi Studzieńcu zamieszkałego, lat sześćdziesiąt dwa i JW. Onufrego Mleczo,
obywatela we wsi Żukowie, zamieszkałego w obwodzie sochaczewskim lat, czter-
dzieści trzy mającego na dniu dzisiejszym zawarte zostało religijne małżeństwo
między JW. Tomaszem Pruszką młodzianem, dziedzicem dóbr Śleszyn w parafii

²⁷ Wynika to z aktu chrztu (Żochowski był, obok Franciszka Trzczińskiego, świad-
kiem) Józefa Franciszka Felicjana Krzyżewskiego, s. Józefa, USC Sokołów [go-
styński] akt nr 73 z roku 1820 (akt chrztu).

²⁸ S. Duchnińska, *Pamiętnik...*, s. 45–46.

²⁹ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 16 z roku 1846 (akt zgonu).

³⁰ Zuzanna z Redlów Wilczyńska (1763–1837), pół-Francuzka, córka pochodzące-
go z Lotaryngii Leopolda Redla i Marianny z Chrzanowskich, żona Stanisława.
Z. Wilczyńska była ochmistrzynią znanego Instytutu Rządowego Wychowania
Panien w Warszawie. We wspomnieniach Duchnińskiej znajdujemy sporo szcze-
gółów dotyczących Wilczyńskiej, jej wyglądu, obyczajów, życia codziennego na
pensji.

Sołek zamieszkałym, urodzonym w mieście stołecznym Warszawie z JW. Aleksandra Prusaka i Marianny z Szarzyńskich, małżonków w Warszawie zamieszkałych, lat dwadzieścia sześć mającego a JW. Panną Seweryną, córką JWW Józefata i Marianny z Trzczańskich, małżonków Żochowskich, w Gnojnie zamieszkałych, lat szesnaście liczącą, we wsi Koszajcu zrodzoną i przy rodzicach w Gnojnie zostającą. Małżeństwo to poprzedziły trzy zapowiedzi, w dziesiątym, siedemnastym i dwudziestym czwartym czerwca roku bieżącego w parafii kutnowskiej i Sołek jako też zezwolenie ustne obecnych aktowi małżeństwa rodziców nastąpił. Tamowanie małżeństwa nie zaszło. Małżonkowie oświadczają, iż umowy przedślubnej nie zawarli. Akt ten stawiającym i świadkom podpisany został.

Ksiądz Tomasz Cholewiński, proboszcz Kutna

[podpisy świadków:] Piotr Skarzyński, Onufry Mleczek³¹

Nie wiadomo, co sprawiło, że w niespełna pół roku po śmierci babki, Doroty Trzcńskiej, wydano za mąż tak młodziutką dziewczynę. Może dobra partia, jaką niewątpliwie był Tomasz Prusak, zamożny dziedzic rozległych dóbr, powstaniec listopadowy w 27. Pułku Strzelców Konnych³²? Może dalekie powinowactwo przez Podczaskich? A może problemy finansowe matki, Marianny Żochowskiej?

Tomasz Aleksander Prusak urodził się w Warszawie z Aleksandra i Marianny Skarzyńskiej (zaślubionych w Sochaczewie w marcu 1805 roku³³) jako ich najstarszy syn (z czworga potomstwa), w styczniu 1806 roku. Świadkami aktu małżeństwa Tomasza Prusaka i Seweryny Żochowskiej byli krewni pana młodego: Piotr Skarzyński, stryj, dziedzic Studzieńca, oraz szwagier, Onufry Tadeusz Mleczek, mąż Weroniki Aleksandry Prusakówny, którą poślubił miesiąc wcześniej³⁴.

Po zawarciu małżeństwa Prusakowie zamieszkali w Budzynie (parafia Żychlin), ponieważ w Śleszynie trwała budowa pałacu. Pierwsze ich dziecko (z sześciorga) – Jan, przyszło na świat w lipcu 1833 roku w Warszawie w pałacu Prusaków (pod nr. hip. 1372, tj. Marszałkowska 67)³⁵, gdzie Prusakowie gościli u Onufrego i Weroniki Mleczków³⁶, którym w styczniu te-

³¹ USC Kutno, akt nr 40 z 1832 roku.

³² T.A. Prusak, „...żem zawsze życzliwy temu domowi”. *Relacje rodzin Prusaków i Chopinów od końca XVIII do lat 60. XIX wieku ze szczególnym uwzględnieniem losów rodziny Prusaków*, Warszawa 2010.

³³ USC Sochaczew, akt b.n. z roku 1805 (akt małżeństwa).

³⁴ USC Warszawa (parafia Św. Krzyża), akt nr 130 z 1832 roku (akt małżeństwa).

³⁵ USC Warszawa (parafia Św. Krzyża), akt nr 528 z 1833 roku (akt chrztu z wody).

³⁶ Było to mieszkanie Mleczków, wynika to z aktu małżeństwa Onufrego Mleczi i Weroniki Prusakówny, USC Warszawa (parafia Św. Krzyża), akt nr 130 z 1832 roku.

goź roku urodziła się córka Maria Aleksandra³⁷. Jan Pruszek żył tylko cztery dni, umarł w Warszawie³⁸ i został pochowany prawdopodobnie w Żychlinie³⁹.

Pruszkowie wkrótce przenieśli się do Śleszyna. Historycy dysponują opisem pałacu:

Jest to dwór późnoklasycystyczny, parterowy, z ryzalitami bocznymi zwieńczonymi szczytami trójkątnymi oraz z piętrową częścią środkową, poprzedzoną jońskim portykiem, zwieńczonym trójkątnym tympanonem (gdzie nie umieszczono herbu, lecz symbole narzędzi pracy na wsi – brona, konewka, grabie [...]). Elewacja ogrodowa posiada płytkie wnęki, w przedostatnich osiach ujęte kolumnami toskańskimi. Zabytek posiada dwutraktowy układ wnętrza z sienią i salonem na osi, rozdzielony w partiach skrajnych korytarzami. Całość wieńczy dachy cztero- i dwuspadowe, kryte blachą.

W łakach, za obecnym zespołem dworskim, znajduje relikw kopca ze śladami fosy. Odnaleźć też można pozostałości cegieł, po murowanym dworze Śleszyńskich. Inwentarz z roku 1713 wspomina też o kamienicy i dwóch sklepach murowanych.⁴⁰

Tam przyszyli na świat wszystkie dzieci Pruszków. W październiku 1834 roku urodziła się Jadwiga Marianna Felicja, późniejsza żona Walentego Garczyńskiego (1829–1907)⁴¹; Jadwiga zmarła w Warszawie w maju 1917 roku⁴². W marcu 1836 roku przyszyła na świat druga córka, Gabriela Józefa Marianna⁴³, w przyszłości żona Ksawerego Rychłowskiego (1834–1887)⁴⁴. Umarła w sierpniu 1926 roku w Warszawie⁴⁵. Trzecią, kolejną córką była Aniela Pulcheria, urodzona w sierpniu 1837 roku⁴⁶, zostanie ona jako dziewiętnastolatka żoną Feliksa Higersbergera (1820–1888)⁴⁷, Aniela zmarła w swoim majątku Skrzany (parafia Trębki) koło Gostynina w marcu 1877 roku. Feliks Aleksander urodził się w październiku 1838 roku⁴⁸, jako dwudziestopięcioletek w 1863 roku poślubił Franciszkę Leskę (1840–1919), umarł bezpotomnie po niespełna trzech latach od zawarcia małżeństwa, w styczniu 1866 roku w Budzynie⁴⁹. Ostatnim dzieckiem Pruszków był syn, Jan Aleksander uro-

³⁷ USC Warszawa (parafia Św. Krzyża), akt nr 199 z 1833 roku (akt chrztu).

³⁸ USC Warszawa (parafia Św. Krzyża), akt nr 920 z 1833 roku (drugi akt zgonu).

³⁹ USC Żychlin, akt nr 41 z 1833 roku (akt zgonu).

⁴⁰ M. Sylwestrowicz, *Dziedzictwo Pruszków*, Żychlin 2013, s. 16.

⁴¹ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 9 z 1852 roku (akt małżeństwa).

⁴² „Kurier Warszawski” 1917, nr 127, s. 3.

⁴³ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 20 z 1836 roku (akt chrztu).

⁴⁴ USC Suserz, akt nr 21 z 1857 roku (akt małżeństwa).

⁴⁵ Spis zmarłych, <http://www.nekrologi-baza.pl/zlista/343> [dostęp 10 X 2019].

⁴⁶ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 46 z 1837 roku (akt chrztu).

⁴⁷ USC Suserz, akt nr 17 z 1858 roku (akt małżeństwa).

⁴⁸ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 57 z 1838 roku (akt chrztu).

⁴⁹ USC Żychlin, akt nr 17 z 1866 roku (akt zgonu).

dzony we wrześniu 1840 roku⁵⁰. Umarł jako półtoraroczne dziecko w lutym 1842 roku⁵¹. Nazwisko w linii Tomasza Prusaka nie przetrwało.

W czerwcu 1846 roku umarł w Śleszynie wuj Seweryny, siedemdziesięciosześcioletni Feliks Żochowski, z uwagi na podeszły wiek mieszkający przy rodzinie. Rok później trzydziestoletnia Seweryna Prusakowa wyjechała na stałe do Warszawy⁵². W maju roku następnego umarła w Sannikach jej matka pozostająca przy zięciu⁵³.

Powodem opuszczenia rodziny był romans z poznanym w 1843 roku (lub rok wcześniej) w Busku Cyprianem Walewskim⁵⁴, o czym świadczy ich osobista korespondencja⁵⁵. Gdy rzecz wyszła na jaw, Prusakowa wyjechała najpierw do Koszajca i tam zamieszkała. Z pewnością więc przyczyną odejścia nie była ambicja literacka czy chęć zrobienia kariery⁵⁶. Tę zainspiro-

⁵⁰ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 44 z 1840 roku (akt chrztu).

⁵¹ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 17 z 1842 roku (akt zgonu).

⁵² W Warszawie Prusakowa zamieszkała najpierw przy ul. Senatorskiej, a następnie w Pałacu hr. Andrzeja Zamojskiego przy Nowym Świecie 65/67a, zob. *Skorowidz mieszkańców miasta Warszawy z przedmieściami na rok 1854, ułożony pod kier. Zarządu Policji*, Warszawa 1854.

⁵³ USC Sołek-Śleszyn, akt nr 38 z 1848 roku. W akcie zgonu Marianny Żochowskiej podano nazwisko panieńskie jej matki – Łęczewska (Lenczewska), a także wiek – siedemdziesiąt lat, co pozwala ustalić rok 1778 jako datę jej urodzenia. Tymczasem w akcie zaślubin Seweryna Żochowskiego z listopada 1776 roku widnieje inne nazwisko żony – Kurowska (imię się zgadza). Ponieważ rok urodzenia Marianny Trzcіńskiej – 1778 wskazuje jednocześnie na rok zgonu Kurowskiej, można przyjąć, że w akcie zgonu dokonano błędnego zapisu nazwiska panieńskiego – Łęczewska (Lenczewska). Być może matka Marianny Trzcіńskiej z Kurowskich pochodziła z Łęczewskich (Lenczewskich). A niewykluczone, a nawet prawdopodobne, że chodzi o Łęczyńskich. Wówczas zrozumiałe byłoby, dlaczego Koszajec, będący podobno własnością Łęczyńskich, należał do Trzcіńskich.

⁵⁴ Cyprian Michał Walewski (1820–1873) – był synem Michała i Konstancji z Bagniewskich, urodzony w Miłonicach w powiecie kutnowskim (była to rodzinna posiadłość Bagniewskich z obszernym dworem i wzorowo utrzymanym parkiem). Był urzędnikiem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, bibliografem i kolekcjonerem, autorem m.in. prac o Marcinie Kromerze i Janie Łaskim. O działalności Walewskiego – zob. B. Paloc-Schnaydrowa, *Cyprian Walewski. Bibliograf i kolekcjoner (1820–1873)*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 1958, s. 367–389.

⁵⁵ *Listy Seweryny Duchіńskiej do Cypriana Walewskiego*, Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego, rkps, sygn. 118. Wewnątrz zespołu właściwa nazwa: *Listy Seweryny z Żochowskich Prusakowej z lat 1844–1846 do Cypriana Walewskiego*. Materiał pozostający w rękopisie zawiera intymne treści, skąpe poznawczo. Tylko niektóre listy Prusakowej inkrustowane są wierszami.

⁵⁶ Pamiętać wszakże trzeba o tym, że kobiety pisarki znajdowały się w trudnej

wało – być może – dopiero ponowne spotkanie z Kazimierzem Władysławem Wójcickim, jej dawnym mentorem, co mogło obudzić potrzebę edukacji własnej. Powodem zasadniczym była więc gwałtowna i chyba nieodwzajemniona miłość Pruszkowej, która dla związku z Walewskim gotowa była poświęcić dotychczasowe życie, karmiła się nadzieją na małżeństwo, wszak – jak wynika z korespondencji – podjęła czynności rozwodowe. Walewski jednak nie zamierzał lub nie mógł związku kontynuować; w maju 1847 roku ożenił się z Karoliną Nakwaską⁵⁷. Mimo takiego obrotu sprawy Pruszkowa nie powróciła już do męża, zmieniając całkowicie swój dotychczasowy *modus vivendi*, dość szybko wkroczyła w świat literackiej Warszawy, otworzyła salon i po debiucie („Album Literackie” Wójcickiego z 1848 roku) zasilala już systematycznie i z sukcesem rynek księgarski i prasowy. Krótko, nie wchodząc w pikantne detale, pisze o tym Zofia Lewinówna sporządzająca minibiogram Pruszkowej jako aneks do wspomnień Pauliny Wilkońskiej:

Wychowana na pensji Wilczyńskiej w Warszawie, gdzie kolegowała ze Żmichowską, posażna panna wydana bardzo wcześnie za ziemianina Tomasza Pruszkę, mieszkała przez lat 17 na wsi. Zachęcona przez spotkanego „u wód” Cypriana Walewskiego, zaczęła gromadzić bibliotekę, czytać i kształcić się. Wynikiem tej edukacji była przeprowadzka do Warszawy w r. 1847 i rozwód z mężem. Salon otworzyła w r. 1848 i w tymże roku debiutowała w „Album literackim” Wójcickiego.⁵⁸

Z pewnością jednak do rozwodu nie doszło, przeczą temu podstawowe źródła: akt zgonu Tomasza Pruszkę i akt małżeństwa Seweryny Pruszkowej z Franciszkiem Duchinińskim. Pruszkę zmarł w sierpniu 1856 roku w Budzynie, jak czytamy w akcie zgonu: „zostawiwszy po sobie owdowiałą żonę,

sytuacji, przede wszystkim obyczajowej. Celnie komentuje to Waleria Marrené-Morzowska: „Przeciw kobietom piszącym istniało wszędzie niemal uprzedzenie; u nas było ono tym silniejsze, że nie ceniono literatury. O autorkach, o kobietach uczonych krążyło i krąży dotychczas pełno epigramatów i przycinków. Społeczeństwo nasze było konserwatywne, lękało się wszelkich nowości. Kobieta więc pisząca, pomimo drogi utworzonej przez Hoffmanową, narażała się na śmieszność i obmowę; musiała też być bardzo ostrożna, trzymać się utartych szlaków, ukrywać śmielsze myśli i gorętsze porywy, bo inaczej stawiano jej zaraz przed oczy przykład pani Sand, która zgrozę przejmowała nasze społeczeństwo [...]”. W takich to nieprzyjaznych warunkach Seweryna Pruszkowa rozpoczęła swój zawód literacki, bo talent zawsze musi znaleźć sobie ujście” (W. Marrené-Morzowska, *Seweryna Duchinińska*, „Tygodnik Ilustrowany” 1905, nr 35, s. 642).

⁵⁷ Karolina z Nakwaskich Walewska (1827–1867), córka Henryka i Karoliny z Potockich, pisarki. Małżeństwo Walewskich było bezdzietne. USC Warszawa (parafia św. Andrzeja), akt nr 71 z 1847 roku (akt małżeństwa).

⁵⁸ P. Wilkońska, *Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie*, oprac. Z. Lewinówna, J.W. Gomułicki, Warszawa 1959, s. 489.

Sewerynę z Żochowskich⁵⁹; po jego śmierci miasto i dobra Żychlin stały się własnością wdowy, która nie zamierzała jednak wracać na wieś. Dobra miały zostać spieniężone⁶⁰, w końcu majątek rozdzielono między spadkobierców⁶¹.

Wiedza pozyskiwana z metrykaliów jest fundamentalna i pozwala odsiewać prawdę od zmyśleń i domniemań. Eksploracja niewykorzystanych dotąd źródeł archiwalnych przyniosła plon w postaci konkretnych ustaleń. Biogram Duchieńskiej, pisarki niezmiernie za życia popularnej i poważanej, należy zatem uzupełnić o dzienną datę urodzenia, progeniturę, informacje o rodzinie, zweryfikować niektóre błędne repetycje. Okres paryski, zdecydowanie lepiej rozpoznany, głównie dzięki reminiscencjom Duchieńskiej z memuaru *Wspomnienia z 29-letniego pożycia z mężem moim 1864-1893*, także domaga się uzupełnień. Wskutek nazbyt pobieżnej lektury obu pamiętników umknęło badaczom sporo szczegółów, choćby ten, że Franciszek Duchieński (etnograf, historyk) urodził się w Hajsynie obwodu winnickiego guberni podolskiej. O ile znano datę narodzin, miejsca nigdzie nie podano. Tę topograficzną informację znaleźć można wyłącznie w akcie jego zaślubin, znajdującym się w archiwach paryskich⁶², w akcie zgonu podano błędnie – Kijów⁶³.

Dorota Samborska-Kukuć (University of Lodz)
e-mail: ddsk@wp.pl, ORCID 0000-0002-1943-6694

A FEW ADDITIONS TO THE BIOGRAPHY OF SEWERYNA DUCHIŃSKA
(ON THE BIRTH CERTIFICATE, MARRIAGE RECORD, PROGENITOR)

ABSTRACT

Seweryna née Żochowska 1v. Pruszkowa, 2v. Duchieńska. Although she was not an outstanding writer, Duchieńska deserved Polish culture by providing invaluable help

⁵⁹ USC Żychlin, akt nr 178 z 1856 roku (akt zgonu).

⁶⁰ Ogłoszenia w warszawskiej prasie przedrukowuje M. Sylwestrowicz, dz. cyt., s. 19.

⁶¹ H. Lesiak, *Wieś i dwór w powiecie kutnowskim. Zarys dziejów w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, cz. 2, Kutno 2003, s. 336.

⁶² Archives Paris (6^e arrondissement), akt nr 762 z 1864 roku (akt małżeństwa). W akcie tym występuje błędna data dzienna urodzenia Seweryny Żochowskiej – 6 stycznia.

⁶³ Archives Paris (16^e arrondissement), akt nr 882 z 1893 roku (akt zgonu). W archiwum paryskim znajduje się także akt zgonu Duchieńskiej, zmarłej w Passy (ta sama dzielnica), nr 1297 z 1905 roku. Wszystkie oryginalne akty oraz ich tłumaczenia znajdują się w moim posiadaniu.

to Poles in exile (in Paris). The information about her in previous compendia (biobibliographies, lexicons, dictionaries) is incomplete or incorrect, so some facts from her life remained a mystery.

The article contains new facts based entirely on archival material (from several domestic and foreign archives), thanks to which indisputable information on the date and place of birth, origin and progenitor was obtained. An attempt was also made on the basis of the writer's correspondence with Cyprian Walewski to answer the question about the reason for her departure to Warsaw. The article also contains others, including Franciszek Duchński's hitherto unknown information from the Paris archives.

KEY WORDS

Seweryna Duchńska, Franciszek Duchński, biography, women's writing, Pruszek family, Żochowski family

